

ПЕРЕДМОВА

Наприкінці 1980-х рр. в Україні розгорнулася науково-дослідна робота, пов'язана з теоретичним переосмисленням вітчизняної історії, дослідженням її «білих плям», зокрема в радянському минулому, опрацюванням нової періодизації історичного процесу, виявленням належного місця української історії в історії людства. Особлива увага приділялася підготовці документальних збірників, вивченню історіографічної спадщини 19 — початку 20 ст., розвитку занедбаних у недавньому минулому спеціальних історичних дисциплін.

У 1994 р. виникла ідея створити багатотомну «Історію українського народу». Проте уже перші напрацювання в галузі теоретико-методологічної основи такої праці переконали, що вітчизняна історична наука не готова до реалізації такої ідеї. Через це було взято курс на підготовку праць меншого масштабу, зокрема створення узагальнюючого — що має підсумувати здобутки національної історіографії, зробити їх загальнодоступними — енциклопедичного видання з історії України. Постанову Президії Національної академії наук України про підготовку багатотомної «Енциклопедії історії України» (ЕІУ) ухвалено 20 червня 1997 р.

Серед уже опублікованих новаторських праць передусім назовемо навчальний посібник під редакцією В.Смоля «Історія України: нове бачення» (1995—1996; у доопрацьованому варіанті виходив у 1997, 2000, 2002), колективні монографії: «Україна: утвердження незалежної держави. 1991—2001» (2001); «Нариси з історії дипломатії України» (2001); «Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ—ХХ ст. Історичні нариси» (2002); «Голод 1932—1933 рр. в Україні: причини та наслідки» (2003) й ін. Як підсумкові роботи слід розглядати також 15-томне видання «Україна крізь віки» (відп. редактор В.Смолій) і 3-томне видання «Давня історія України» (відп. редактор П.Толочко). Авторські колективи обох цих видань удостоєні Державних премій України в галузі науки і техніки (перший — у 2001 р., другий — у 2002 р.).

Заслужують особливої уваги археографічні праці, що вийшли в Україні й Росії за останні 15 років. Зокрема, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України перевидав класичну спадщину національної історіографії кінця 19 — початку 20 ст., а також багато праць української діаспори. Чимало публікацій з найбільш дискусійних проблем історичної науки на рахунок Інституту історії України НАН України, Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського. Фундаментальні збірники документів нині видані майже з усіх питань, що донедавна були маловивченими.

Плідна робота істориків упродовж останніх 10 років створила належне підґрунтя для докорінного переосмислення концепції вітчизняної історії, подолання стереотипів радянського часу і підготування якісно іншого словника ЕІУ порівняно зі словником «Радянської енциклопедії історії України» (РЕІУ).

Треба визнати, що праці енциклопедичного характеру з історії України, створені до 1991 р., містять значний обсяг важливої інформації і, без сумніву, залишаються вагомим досягненням історичної науки. Водночас необхідно пам'ятати про політичну заангажованість цих праць, зумовлену догмами і стереотипами комуністичної доби, у зв'язку з чим їхнє значення як інформаційного ресурсу в сучасних умовах істотно знижується. Особливо глибоких фальсифікацій зазнала історія українського народу (причому різних епох та періодів). Щодо опису й аналізу минулого українських земель, які свого часу не входили до складу УРСР, то в енциклопедіях для них раніше майже не знаходилося місця. Спотворювалися реальні (науково обґрунтовані) пропорції щодо висвітлення історичних епох. Так, більше половини усіх статей РЕІУ присвячувалось одному періодові — після 1917 р.

Під час роботи над словником ЕІУ було визначено вагомість подій, персоналій, окремих фактів, ретельно відібрано гасла, створено «дерево гасел», яке допомогло орієнтуватися щодо

обсягу статей, їх логічної підпорядкованості та взаємопов'язаності. Робота над словником триває й нині і буде продовжуватися до виходу в світ останнього тому: науковий пошук — нескінченний.

Істотною підмогою в роботі над ЕІУ стали енциклопедичні видання української діаспори, зокрема «Енциклопедія українознавства», різноманітні довідкові видання, створені у Північній Америці, Австралії, Західній Європі.

Редакційна колегія керувалася певними критеріями у відборі персоналій. Так, при відборі вчених-істориків головним був не формальний критерій (напр., наявність докторського ступеня), а факт лідерства в певній галузі історичної науки. Статті про вчених інших галузей знань, а також про діячів культури та мистецтва включалися до ЕІУ тільки тоді, коли творчі здобутки цих фахівців сягали рівня національного надбання. Зрозуміло, що такі критерії певною мірою є розмитими. Тому чимало читачів не знайдуть в ЕІУ статей про осіб, які, на їхню думку, повинні там бути, або, навпаки, знайдуть розповіді про осіб, яких, за їхніми власними критеріями, там бути не повинно.

Формуючи словник ЕІУ, редколегія прагнула представити всі історичні області України, а також охарактеризувати життя українців у Росії, Польщі, Румунії, Словаччині, США, Канаді та інших державах. Гасла ЕІУ дають уявлення і про життя національних меншин в Україні. На жаль, кількість статей з історії кримськотатарського народу, для якого земля України є батьківщиною, поки що обмежена.

Ми не можемо дати кількісних характеристик авторського колективу ЕІУ, робота над енциклопедією триває, і до неї залучаються все нові й нові фахівці. Зазначимо, однак, що серед авторів статей чимало керівників відомств, знаних політичних діячів, професорів провідних університетів, але основний кістяк авторського колективу — це працівники установ НАН України гуманітарного профілю.

Редакційна колегія прагнула, щоб ЕІУ була цікавою й інформативною, враховувала останні здобутки історичної науки. Поряд із статтями з історії України у ній друкуються загальнотеоретичні матеріали, які висвітлюють сучасні досягнення світової історіографії та політології, а також подаються відомості про окремих визначних людей планети та найвпливовіші міжнародні організації.

Редакційна колегія

Основні принципи розміщення статей та деякі особливості подачі інформації в Енциклопедії історії України

1. Статті розміщено за українським алфавітом; російськомовні назви періодичних видань — відповідно до їхнього звучання в українській транскрипції; статті, що мають латиномовні гасла, друкуються наприкінці останнього тому ЕІУ за латинським алфавітом.

2. Великими літерами напівжирним шрифтом з наголосами подаються або повні назви статей, або їхні головні частини; в останньому випадку менш інформативна частина друкуються з дотриманням правил вживання великої та малої літер напівжирним шрифтом без наголосів. За гаслом, після коми, напівжирним шрифтом даються: повне (без інверсії) написання назви установи чи видання, а також різні уточнення реєстрового терміна. У круглих дужках зазначаються: загальноновживані аббревіатури до гасел, етимологічні довідки до слів, справжні прізвища або навпаки — псевдоніми, дати народження та смерті.

3. Реєстрові назви подані переважно в однині. У множині вони наводяться тоді, коли це відповідає загальноприйнятій практиці.

4. Слово чи словосполучення реєстрової назви скорочується в середині тексту до перших літер.

5. Назви вищих навчальних закладів, як правило, даються за географічною ознакою.

6. У випадках, коли аббревіатура частіше вживана, ніж розгорнута назва, гаслом є аббревіатура.

7. У переважній більшості дати подаються за новим стилем, однак можливі випадки, коли стиль не є визначеним. Там, де вказано старий стиль, його розміщено в дужках.

8. Назви населених пунктів подаються відповідно до адміністративно-територіального поділу, що існував у роки висвітлюваного в статті історичного періоду, а також, у переважній більшості, за сучасним адміністративно-територіальним поділом. Після означень місто, село і т. д. назви населених пунктів друкуються в називному відмінку.

9. Числа, що означають рік, подаються без слова «рік», при них може не вживатися прийменник у (в).

10. Написання іншомовних імен, прізвищ, країн, географічних об'єктів подано за чинним «Українським правописом».

11. Вживані в статтях і бібліографії скорочення та умовні позначення до карт наведені наприкінці тому.

12. Курсивом у основному тексті статей виділяються терміни, які є гаслами у цій енциклопедії, в бібліографії — прізвища авторів видань.

13. Бібліографію розміщено переважно наприкінці статті шрифтом меншого кеглю, однак можливі випадки, коли бібліографія згадується в основному тексті й друкуються шрифтом звичайного кеглю.

14. В об'єднаних під одним гаслом статтях різних авторів під кожною статтею зазначається прізвище її автора.



АБАЗА́ Віктор Іванович (22.08.1864—28.07.1931) — укр. військ. діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. Н. у Росії. Закінчив Костянтинівське артилер. уч-ще у *Санкт-Петербурзі* (1884). Учасник *російсько-японської війни 1904—1905*. Під час *Першої світової війни* — командир дивізіону, ад'ютант штабу корпусу, полковник. Влітку 1917 брав участь в українізації частин рос. армії, наприкінці 1917 — в укр. армії. За режиму *П. Скоропадського* (див. *Українська Держава*) — командир гарматного полку Київ. армійського корпусу. Підтримав повстання *Директорії*, був призначений командиром *Сірої дивізії*, здобув у боях *Конотоп*, *Бахмач*, *Чернігів*. Заснував при штабі д-зії Інформаційне бюро (у його складі працював поет *П. Тичина*), яке видавало газ. «Воля». Від поч. 1919 Сіра д-зія під командуванням А. вела бойові дії проти частин Червоної армії (див. *Радянська армія*) на *Правобережній Україні* та *Волині*. У трав. 1919 була оточена в р-ні *Луцька* польс. військами ген. *Ю. Галлера*. А. потрапив у полон, перебував у таборі військовополонених *Ланцут*. Після визволення виїхав до *Чехословаччини*, оселився у Празі. Брав участь у діяльності ветеранських орг-цій Армії УНР.

П. у м. *Варшава*.

Літ.: Список подполковников по старшинству на 1 сентября 1910 г. СПб., 1910; За державність, зб. 10. Торонто, 1964; *Колянчук О. та ін.* Генералітет українських визвольних змагань. Львів, 1995.

К.Є. Науменко.

АБАЗА́ Олександр Агейович (24.07.1821—25.01.1895) — держ., культ., громад. та політ. діяч ліберально-демократ. спрямування *Російської імперії*. Із старовинного рос. дворянського роду молдов. походження. Н. в с. Винокурений Завод Вишневолоцького пов. Тверської губ. Закінчив Петерб. ун-т (1839). 1840—65 обіймав кіль-

ка другорядних військ., держ. та громад. посад. Від 1870-х рр. почалося стрімке сходження А. по шаблях службової драбини: 1871—74 — держ. контролер Рос. імперії, 1875—80 — голова департ. економії Держ. ради, чл. К-ту міністрів та голова К-ту з благоустрою сільс. нас., дійсний таємний радник, почесний чл. Петерб. АН, чл. Конституційної комісії графа *М. Лоріс-Мелікова*, ймовірно, один із співавторів т. зв. лоріс-меліковської конституції. Виступав за надання нац. окраїнам Рос. імперії, також і Україні, більш широкій автономії за австро-угор. зразком. Від 27 жовт. 1880 до 6 трав. 1881 — міністр фінансів Рос. імперії, ініціатор скасування соляного акцизу. Однак з поч. царювання імператора *Олександра III* та настанням «ери контрреформ» А. втратив свій вплив у держ. апараті країни. До кінця життя залишився лише почесним чл. Держ. ради.

А. — один з активних підприємців у галузі укр. цукрової пром-сті. Його з-д у м-ку *Шпола*, за даними 80—90-х рр. 19 ст., був найпотужнішим підпр-вом цього профілю в краї й одним із трьох (з 239) найвизначніших підпр-в такого типу в Рос. імперії. Крім того, А. вніс значний вклад у розвиток місц. цегляного, маш.-буд. та борошномельного вир-ва.

П. у м. Ніцца (Франція). Похований у м. *Санкт-Петербург*.

Літ.: *Орлов П.А.* Указатель фабрик и заводов Европейской России с Царством Польским и Великим Княжеством Финляндским. СПб., 1881; *Скальковский К.А.* Наши государственные и общественные деятели. СПб., 1890; *Витте С.Ю.* Воспоминания, т. 1. М., 1960.

О.М. Машкін.

АБАЗИ́Н (Абазинець) **Андрій** (р. н. невід. — 1703) — військ. і держ. діяч України, брацлав. полковник. Походження невідоме. Наприкінці 80-х рр. 17 ст. розпочав колонізаційну діяльність на *Правобережній Україні*. Користую-

чись королів. привілеями на заселення спустошених довголітніми війнами земель, А. та його соратники зміцнювали владу над тер. своїх полків. Наприкінці 17 ст. органи козац. самоврядування на Правобережжі почали перетворюватися на держ.-політ. структури гетьман. України, які вже існували тут в роки *національної революції 1648—1676*. З 1690 А. — брацлав. полк. (див. *Брацлавський полк*). Брав участь у походах правобереж. козацтва на турец.-татар. володіння — *Буджак*, *Казікермен* (нині м. *Берислав*), *Очаків*, *Тягіню* (старовинна назва замку в м. Бендери, Молдова) та ін. Відзначився під час походу польс. армії на *Молдавське князівство* (1691), а також у багатьох битвах з турец.-татар. загонами на *Поділлі*. Частина козаків з полку А. протягом 1694—95 входила до *компутів* правобереж. *Війська Запорозького*, що фінансувалося польс. урядом. Поряд з *фастів. полк. С.Палієм* А. став одним із кер. нац.-визвол. повстання проти *Речі Посполитої* (1702—04), яке сучасники називали «другою Хмельниччиною». Наприкінці жовт. 1702 його полки разом із підрозділами *С. Самуся* здобули *Немирів*.

У лют. 1703, під час бою під *Ладжином* (нині місто *Тростянецького р-ну Він. обл.*), А. був тяжко поранений і потрапив у полон. За наказом команд. польс. військами А. *Синявського* підданий тортурам і посаджений на палю у *Шаргороді*.

Літ.: *Сергієнко Г.Я.* Визвольний рух на Правобережній Україні в кінці XVII і на початку XVIII ст. К., 1963; *Чухліб Т.В.* Козацький устрій Правобережної України (остання чверть XVII ст.). К., 1996.

Т.В. Чухліб.

АБА́Т (лат. abbas (abbatis), з грец. ἄββα, арамейського абба — батько) — 1) настоятель *абатства* (у деяких катол. чол. монастирях — пріор). Спочатку А. обирали чен-

А



О.А. Абаза.



Герб «Абданк».

ці й затверджував єпископ католицький, а з 8 ст. їх призначали духовні чи світські сюзерени абатств; 2) А. називали також світських осіб, які користувалися привілеями з володінь, належних абатству; 3) від 16 ст. ввічливе звертання до молодих осіб духовного звання. (Див. *Католицизм, Католицька церква латинського обряду, Католицькі чернечі ордени.*)

Літ.: Лінч Дж. Середньовічна церква. К., 1994.

М.В. Кірсенко.

АБАТИСА — настоятелька католич. жін. монастиря (див. *Абатство*).

АБАТСТВО — католицький чоловічий жін. монастир з належними йому володіннями. А. підпорядковане єпископу католицькому або безпосередньо римському папі.

АБВЕР (нім. Abwehr — оборона, відсіч, захист) — орган військ. розвідки і контррозвідки Німеччини. Від 1919 до 1938 офіційно підпорядковувався військ. міністерству. Від 1935 А. очолював досвідчений розвідник Ф. Канаріс, який активно сприяв перетворенню служби на один із найважливіших інструментів гітлерівської політики. Після скасування 1938 військ. міністерства А. реорганізовано в управління розвідки і контррозвідки при штабі *вермахту*. В центр. апараті діяло 5 гол. підрозділів: «Абвер-І» — розвідка; «Абвер-ІІ» — організація саботажу, диверсій, терору й повстань на тер. ворога, розклад його військ і тилу; «Абвер-ІІІ» — контррозвідка; «Абвер-аусланд (закордон)» — вивчення потенціалу іноз. д-в; «Абвер-центр» — загальноорг. від.

У черв. 1941 для безпосереднього кер-ва розвідувальною діяльністю на Сх. фронті створено штаб «*Валлі*», а 1942 — «Зондерштаб Р» — для боротьби з *партизанським рухом* і для ведення пропаганди серед нас. окупованих тер. А. мав свої збройні формування — полк (згодом д-зія) «*Бранденбург-800*». На тер. Німеччини і за її межами А. мав периферійні органи — т. зв. абверштелле (АСТ) і підпорядковані їм абвернебенштелле (АНСТ).

У роки Другої світової війни АСТ були створені у країнах-сателітах, а також на окупованій тер. при команд. нім. військами тилових р-нів. Вони повинні були виявляти агентуру противника і осіб, ворожо налаштованих до Німеччини, готувати шпигунів та

диверсантів для фронтових команд А., вести боротьбу з антифашист. і партизан. рухом. Конкретний зміст діяльності кожного з них визначався одним із напрямів: розвідка, саботаж, контррозвідка. На окупованій тер. України діяли «Абверштелле Україна», «Абверштелле півдня України».

«Абверштелле Україна» дислокувався в різний час у Рівно (нині *Рівне*) і *Полтаві*. Від 1942 до жовт. 1943 у *Києві* діяв підпорядкований «Абверштелле Україна» «Абвернебенштелле Київ», захищений під кодовою назвою установи зв'язку «Фербіндунгсштелле». Контактуював у своїй роботі з розвідувальним органом «Оріон», штаб і школи якого дислокувалися 1943 в Києві, а також з київ. підрозділом СД. Його діяльність полягала у закиданні в тил Червоної армії (див. *Радянська армія*) агентури і заходах з виявлення закинутої у нім. тил рад. агентури.

Ств. у жовт. 1941 «Абверштелле півдня України» дислокувався у *Миколаєві*, згодом в *Одесі*. Його діяльність поширювалася на тер. Миколаїв., Херсон., Сталінської (нині *Донець*), Запоріж., Кіровоград., Він. і Одес. областей УРСР, а також Ростовську обл. РРФСР. Штабні резидентури були в *Херсоні*, *Кіровограді*, *Маріуполі*, *Мелітополі*, *Первомайську*, *Вінниці*, *Кривому Розі*. 14 лют. 1944 А. розформовано. Більшість співпрацівників переведено до *гестапо* й політ. розвідки Головного управління імперської безпеки Німеччини.

Літ.: Долгополов Ю.Б. Война без линии фронта. М., 1981; Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне: Сборник документов, т. 1, кн. 1. М., 1995.

Т.В. Вронська.

«АБДАНК» («Авданк», «Габданк») — назва шляхетського герба, що належав до польс. геральдичної системи (див. *Геральдика*). Гол. складовою герба є червоний щит, на якому зображено геральдичну фігуру за взірцем лат. літери «W». Інколи (напр., на титульному аркуші козац. реєстру 1649) увінчаний хрестом, що уподібнює його до герба «Сирокомля». У вірші «На старожитний клейнод п. Хмельницьких», вміщеному в зазначеному реєстрі, «А.» згадується як герб Б.Хмельницького. Польс. сейм 1661, допускаючи «до прерогатив шляхетства» Ю.Хмельницького, надав йому герб «Масальський», що є подібним до

«А.» і «Сирокомлі». З відомих представників укр. шляхти гербом «А.» послуговувався рід гетьмана І.Виговського.

Літ.: Битинський М. Знамена українських гетьманів. «Рід та знамено», 1947, зшиток 4; Каманин І.М. Епізоди і діячі епохи Богдана Хмельницького. В кн.: Синови України: Збірник статей 1906 р. на пошану В.Антоновича. К., 1993; Сварник І. Великомуридний Гетьман. «Універсум», 1995, № 1—2 (14—15); Дашкевич Я. Хмельницькіана. «Знак», 1996, ч. 11.

Ю.К. Савчук.

АБДУЛ-ГАМІД I (20.05.1725—07.04.1789) — султан Османської імперії (1774—89). За його правління продовжувалася військ. боротьба з Австрійською імперією (див. *Австрія*) та Російською імперією за територіальні володіння на Балканах та у Пн. Причорномор'ї. А.-Г. I намагався реформувати осман. армію: запросив до країни іноз. військ. спеціалістів та розпочав ліквідовувати сипайхійську систему, за якою військ. ленники одержували в пожалування землю, й реорганізовувати яничарський корпус (див. *Яничари*). Після поразки від рос. армії під м. Козлуджі (нині с. Суворово), побл. Варни, Болгарія) 20(09) черв. 1774 доручив великому візирю Мугсину-заде підписати з Росією *Кючук-Кайнарджійський мирний договір*, що припинив російсько-турецьку війну 1768—1774 і фіксував відділення Кримського ханства від Осман. імперії (остаточно воно перейшло до Росії 1783) разом з тер. Крим. п-ова і причорномор. степами між річками Бердою, Пд. Бугом,



Абдул-Гамід I.

м. Керч, Єнікале, Кінбурн з околицями. 21(10) берез. 1779 в султанському палаці Айнали-Кавак (Стамбул) А.-Г. I підписав додаткову угоду (роз'яснювальну *Айнали-Кавакську конвенцію 1779*), що оголошувалася частиною турец.-рос. договору 1774. Згідно з нею, Туреччині поверталися землі між Дністром і Пд. Бугом, що належали татарам. У ст. 5 пункті 3 цієї угоди султан обіцяв перевести козаків, які перебували на тер. Туреччини після розгрому *Запорозької Січі* 1775 (бл. 12 тис. осіб), подалі від берегів Чорного м., на правий берег Дунаю, де вони недовзі заснували *Задунайську Січ*. У квіт. 1775 А.-Г. I підписав договір з імп. *Йосифом II*, за яким захоплена перед тим австрійс. військами *Буковина* разом з містами *Чернівці* і *Сучава* (нині Румунія) перейшла до Австрії. У серп. 1787 під впливом англ. дипломатії султан розпочав чергову війну з Рос. імперією. Протягом останніх років життя султана (1787—89) — у битвах з військами *Г.Потьомкіна* та *О.Суворова* (у їхньому складі активну участь брали підрозділи укр. козацтва) під Кінбурном, *Очаковом*, *Фокшанами*, Римником (нині м. Римніку-Серат, обидва — Румунія) і *Хаджибеєм* (нині на тер. *Одеси*) — турец. війська зазнали поразки. А.-Г. I мав 22 дітей, серед них — майбутній султан Осман. імперії Магмуд II.

Літ.: *Дружинина Е.И.* Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение). М., 1955; *Лорд Кипросс.* Расцвет и упадок Османской империи. М., 1999.

Т.В. Чухліб.

АБРАГА́М (Abraham) **Владислав** (1860—1941) — польс. історик, фахівець з історії польс. костюлу та права. Проф. Львів. ун-ту, чл. Польс. АН. Автор ґрунтовних робіт з історії *середньовіччя*, у яких досліджував діяльність перших оргцій польс. католич. церкви, а також праць про історію укр. церкви.

Тв.: Organizacja Kościoła w Polsce do poł.w. XII. 1890; Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi. 1904; Zawarcie małżeństwa w pierwotnym prawie polskim. 1925.

Т.І. Зарецька.

АБРАМО́ВИЧ **Дмитро Іванович** (07.08(26.07).1873 — 04.03.1955) — філолог, історик літ. Чл.-кор. РАН (1921, з 1925 — АН СРСР). Н. в м. Гулевичі Луцького пов. Волин. губ. (нині с. Гулівка Ковельського р-ну Волин. обл.). Закінчив Петерб. духовну акад.

(1897), навч. у Петерб. ун-ті та Археол. ін-ті, де слухав лекції *О.Соболевського*, *В.Ламанського*, *О.Веселовського* та ін. Учень *О.Шахматова*. Викладав у різних навч. закладах *Санкт-Петербурга*, згодом — на Вищих (Бестужевських) жін. курсах, в Археол. ін-ті, Петерб. ун-ті. 1903—09 керував кафедрою рос. та старослов'ян. мов Петерб. духовної акад., звідки його було звільнено за політичну неблагонадійність. Після *Жовтневої революції 1917* обіймав професорські посади у Ленінгр. ун-ті, а 1939—41 — у Смоленському пед. ін-ті. Активно співпрацював з Комісією укр. письменства доби феодалізму та торг. капіталізму ВУАН, Ленінгр. т-вом дослідників укр. історії, письменства та мови. Після II світ. війни викладав у *Вільнюському університеті*.

Серед наук. інтересів — рос. літ. (редагував академічне збір. творів М.Лермонтова, 1910—13), *археографія* (описи рукописів 6-к Петерб. АН та *Софійського собору* м. Києва). Найбільший внесок зробив у вивчення історії давньорус. письменства. Перше його наук. дослідження «К вопросу об источниках Несторова „Жития преподобного Нестора Печерского“» (1898) увійшло до магістерської дис. «Исследование о Киево-Печерском патерике как историко-литературном памятнике» (1901).

Результатом його багаторічних досліджень *Патерика Києво-Печерського* стали кілька академічних вид. цього джерела: «Киево-Печерский патерик» (1911), «Киево-Печерский патерик: Вступ, текст, примітки» (1931, перевид. 1991). Взявши за основу вид. другу Касіанівську редакцію патерика 1462, А. доповнив її текстом Арсенівської редакції 1402, а також простежив зміни у тексті пам'ятки до синодального видання 1759. Ці публікації зберігають своє наук. значення й досі. Серед ін. розвідок А. важливіми є дослідження історії *Ізборника 1076*, «Великих Чет-ть-Міней» *Димитрія Ростовського* та ін.

П. у м. Вільнюс.

Тв.: К вопросу об объеме и характере литературной деятельности Нестора-летописца. В кн.: Труды XI Археологического съезда, т. 2. М., 1902; До питання про джерела *Ізборника Святослава 1076 р.* «Науковий збірник Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови», 1929, т. 2; *Ізборник Святослава 1076 р. і патерики*. Там само, 1931, т. 3.

Літ.: *Берков П.Н.* Хронологический список печатных работ члена-корреспондента АН СССР Д.И. Абра-

мовича (1873—1955) и литературы о нем. В кн.: Труды отдела древнерусской литературы, т. 12. М., 1956.

А.Г. Плахонін.

АБСОЛЮТИ́ЗМ (від лат. absolutus — безумовний, необмежений) — форма держ. правління, за якої верховна влада повністю належить монархові (царю, імператорові, королю), здійснюється без представницьких інституцій та конституційних обмежень. Термін «А.» виник на рубежі 18—19 ст. у середовищі вчених (уперше вжитий у Франції бл. 1796). У широкому сенсі він використовується для позначення необмеженої влади (тиранія, деспотія, диктатура, *тоталітаризм* тощо), у вузькому — для характеристики д-в ранньомодерної доби 16—18 ст. і має виразний європоцентричний акцент. Вживання терміна «А.» щодо тих чи ін. сучасних соціополіт. явищ підкреслює присутній у них елемент (реальний чи уявний) атакізму.

Становлення А. як соціополіт. явища тісно пов'язане з руйнуванням традиційного середньовічного сусп-ва, його станового ладу «вічних» соціальних ролей, і формуванням нового типу істор. спільності людей — нації.

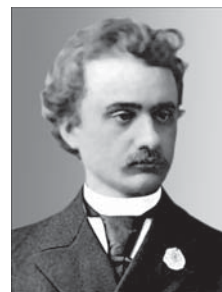
У ранньомодерну добу свідомість *середньовіччя* була підважена ідеєю природного права та заг. людських цінностей. Результатом цього стала, зокрема, міфологема суверена як першоджерела політ. влади. Спочатку її підтримали лише прихильники рим. права та крайні папісти (див. *Папство*), що розвивали теорію богопомазаності рим. папи, згодом вона отримала заг. визнання.

У сусп. свідомості монархії (або подібні до них «вожді» держ. утворень) набували нових знакових рис: вони вже не вважалися «помазаниками» Божими, а стали символами нац. єдності. Пишати-ся немісцевим походженням стає для «національної монархії» поганим тоном. У сусп. свідомості монархія дедалі більше набуває ознак найважливішого інституту нац. д-ви. Але в цілому ранньомодерні держ. утворення залишалися «сумішшю традиційної харизматичної монархії та сучасної організації» (Ф.Бродель).

Серед теоретиків А. було чимало видатних інтелектуалів Нового часу — Н.Макіавеллі, Ж.Боден, Т.Гоббс та ін. Класичним прикладом реалізації абсолютистських принципів у політиці вважається Франція Людовика XIV



В. Абрагам.



Д.І. Абрамович.